

А.М. Яцишин

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ РІЧКОВИХ ДОЛИН І ТЕКТОНІЧНОЇ БУДОВИ НА ПРИКЛАДІ СВІЧА-БИСТРИЦЯ-СОЛОТВИСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ

У Передкарпатському передовому прогині долини найбільших річок розвиваються вздовж тектонічних порушень, що були закладені у палеозої, а згодом успадковані палеоген-міоценовими відкладами. Повздовжній напрямок більшості долин крупних річок у пліоцені і еоплейстоцені під впливом тектонічних рухів був змінений на поперечний. Південно-східний (повздовжній до структур Карпат) напрямок долин зберігся тільки у Покутсько-Буковинському Передкарпатті, а для долин у Прибескидському і Пригор-ганському Передкарпатті домінуючим є поперечний напрямок [8]. Але чи існують розбіжності у просторовій орієнтації долин різних порядків у межах окремих структурних зон Передкарпатського прогину і прилеглої південно-західної окраїни Східно-Європейської платформи?

У якості території досліджень ми вибрали межиріччя Свічі-Бистриці-Солотвинської, що характеризується густою і розгалуженою річковою сіткою, з одного боку і суттєвими відмінностями у структурно-тектонічній будові фундаменту Передкарпатського прогину і Східно-Європейської платформи - з іншого.

Існують кілька схем структурно-тектонічного поділу передового прогину, що у кінце-вому результаті зводяться до трьохчленної схеми поділу, з виділенням Більче-Волицької, Самбірської, Бориславсько-Покутської зон і двохчленної - виділяються Зовнішня і Внутрішня зони [5, 6, 9].

Ми у своїх морфографічних дослідженнях дотримуємося схеми запропонованої Доленком Г.Н і ін, при якій виділяються Зовнішня і Внутрішня зони [6]. При виборі ми виходили з того, що, по-перше - Бориславсько-Покутська зона характеризується усіма рисами будови притаманними для флішових Карпат і може розглядатися як структурний сигмент у складі флішових Карпат; по-друге - Скибова зона Карпат майже повністю перекриває складки Бориславсько-Покутської зони (складки зони простежуються під Скибовим покривом на відстані 13-14км і більше) [9]. Таким чином, у рельєфі Бориславсько-Покутська зона представлена гірськими хребтами Карпат.

Для усіх структурних підрозділів Передкарпатського прогину характерна густа сітка тектонічних розломів, що в залежності від розташування відносно простягання зони поділяються на поперечні, повздовжні і меридіональні.

Найбільш крупними повздовжніми розломами є глибинний Передкарпатський розлом, що відмежовує Зовнішню і Внутрішню зони, а також Зовнішньокарпатський - на глибині по ньому проходить межа між Внутрішньою зоною прогину і Скибовою зоною Карпат [6].

Зовнішня зона прогину відділена від Волино-Подільської плити, що займає обмежену південно-східну частину території досліджень, Калущським і Сторожинецьким порушеннями, які кулісоподібно заходять один за одного [6].

Для вирішення поставленого завдання використовується методика запропонована Геренчуком К.І., що полягає у побудові радіальних діаграм орієнтації спрямлених ділянок долини [2]. А для виявлення можливих відмінностей у просторовій орієнтації долин різних порядків діаграми будуються для окремо взятих долин того чи іншого порядку.

У межах Внутрішньої зони Передкарпатського прогину характерна чітка

диференціація долин на групи в залежності від їх просторової орієнтації. Ми пропонуємо виділити три умовні групи. До першої групи слід віднести долини нижчих, першого і другого, порядків, що мають добре виражену північно-західну і південно-східну просторову орієнтацію, при значній кількості долин витриманих у північно-східному напрямку (рис.1). Південно-західний напрямок у долин першого порядку практично відсутній і лише не значна кількість долин другого порядку розвиваються згідно нього.

Долини третього порядку утворюють наступну, надзвичайно важливу групу - перехідну групу долин. Термін «перехідна» ми вживаємо як у сенсі зміни порядкових номерів від нижчих до вищих, так і, у першу чергу, стосовно просторової орієнтації, що для наших досліджень є надзвичайно важливим моментом. Долини цього порядку започатковують тенденцію до зменшення частки долин витриманих у північно-західному, південно-східному напрямках і зростання ролі північного, північно-східного вектору. Без змін залишається слабка вираженість південно-західного напрямку (рис.1).

Заключну, третю групу складають долини четвертого, п'ятого і вищих порядків. Тенденція до зростання ваги північно-східного напрямку розвитку долин у цій групі оформляється остаточно. Цей варіант просторової орієнтації стає домінуючим, лише незначна частка долин п'ятого і вищих порядків розвиваються у північно-західному напрямках (рис.1).

Таким чином, аналізуючи діаграми просторової орієнтації спрямлених ділянок долин у межах Внутрішньої зони прогину слід наголосити на кількох важливих моментах. По-перше - долини четвертого, п'ятого і вищих порядків закладені вздовж тектонічних порушень, що мають переважно карпатське простягання (рис.1). По-друге - визначальний вплив тектонічних порушень на вибір варіанту просторової орієнтації зменшується згідно зниження порядкових номерів долин. По-третє - просторова орієнтація долини третього порядку займає проміжне становище.

Запропонований вище по-груповий аналіз доцільно використати і для долин Зовнішньої зони прогину. Тут долини в основному зберігають намічені закономірності у просторовій орієнтації у межах певних груп порядкових номерів. Так для долин першої групи (першого і другого порядків) притаманне збереження і навіть зростання загальної питомої ваги напрямків північний-захід - південний-схід, що відбувається, в основному, за рахунок долин орієнтованих на південний-схід (рис.2). Частка долин орієнтованих на північний-захід, навпаки помітно зменшилась.

Перехідне значення долин третього порядку у Зовнішній зоні не тільки зберігається, але набуває більш чітких рис. Зберігається значна частка долин південно-східного вектору при домінуванні північно-східного напрямку, що характерне для перехідної групи долин (рис.2).

Долини третьої групи зберігають закладене у Внутрішній зоні прогину домінування північно-східного напрямку, згідно тектонічних порушень. Лише долини четвертого порядку (у Внутрішній зоні - п'ятого) порушують однапрямленисть і закладені вздовж північно-західного вектора (рис.2).

Отже, намічені групи долин і загальні риси просторової орієнтації долин у межах цих груп зберігаються при переході від Внутрішньої зони прогину до Зовнішньої.

У межах західної окраїни Волино-Подільської плити долини зберігають просторово-визначальні передумови виділення груп долин і їх кількість, але склад груп зазнає змін. Так перша група долин сформована без участі долин другого порядку, які разом з долинами третього порядку утворили так-звану перехідну групу. До останньої групи знову увійшли долини четвертого, п'ятого і вищих порядків.

Притаманне для Передкарпатського прогину домінування північно-західного і південно-східного напрямків долин першого порядку зберігається і у межах Волино-Подільської плити (рис.3). Але різких змін зазнала просторова орієнтація долин другого порядку, для яких можна виділити наступні домінуючі напрямки - це північно-західний і південно-східний, а також повна відсутність південно-західного вектору (рис. 3).

Долини третього порядку практично зберегли притаманні перехідні риси просторової орієнтації. Південно-східний напрямок, характерний для долин нижчих порядків, поєднується з північно-східним - домінуючий для долин вищих порядків (рис.3). А для долин вищих порядків визначальним зберігається північно-східний напрямок (рис.3).

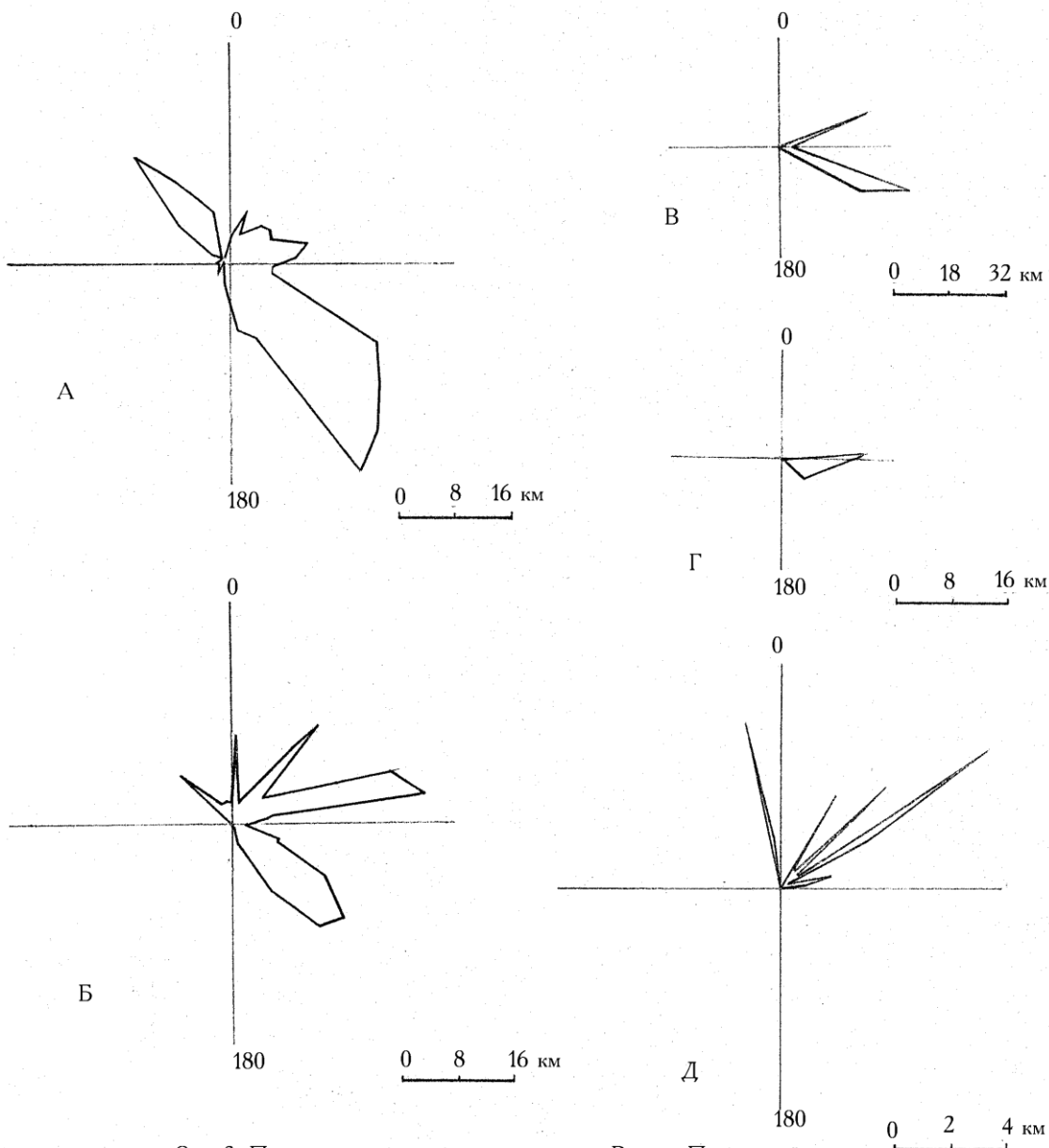

Рис. 3. Просторова орієнтація долин у межах Волино-Подільської плити

- А - Долини першого порядку.
- Б - Долини другого порядку.
- В - Долини третього порядку.
- Г - Долини четвертого порядку.
- Д - Долини п'ятого і вищих порядків.

Коротко підсумовуючи наведені вище дані зауважимо, що найбільші річки (найвищих порядків) у Передкарпатті закладені вздовж тектонічних порушень карпатського простягання. Яких-небудь суттєвих відмінностей у просторовій орієнтації долин різних порядків при перетині структурних зон Передкарпатського передового прогину і прилеглої ділянки Волино-Подільської плити не виявлено. Дрібні відмінності спостерігаються лише серед долин нижчих порядків (першого - третього), що закладені у різних структурно-тектонічних зонах.

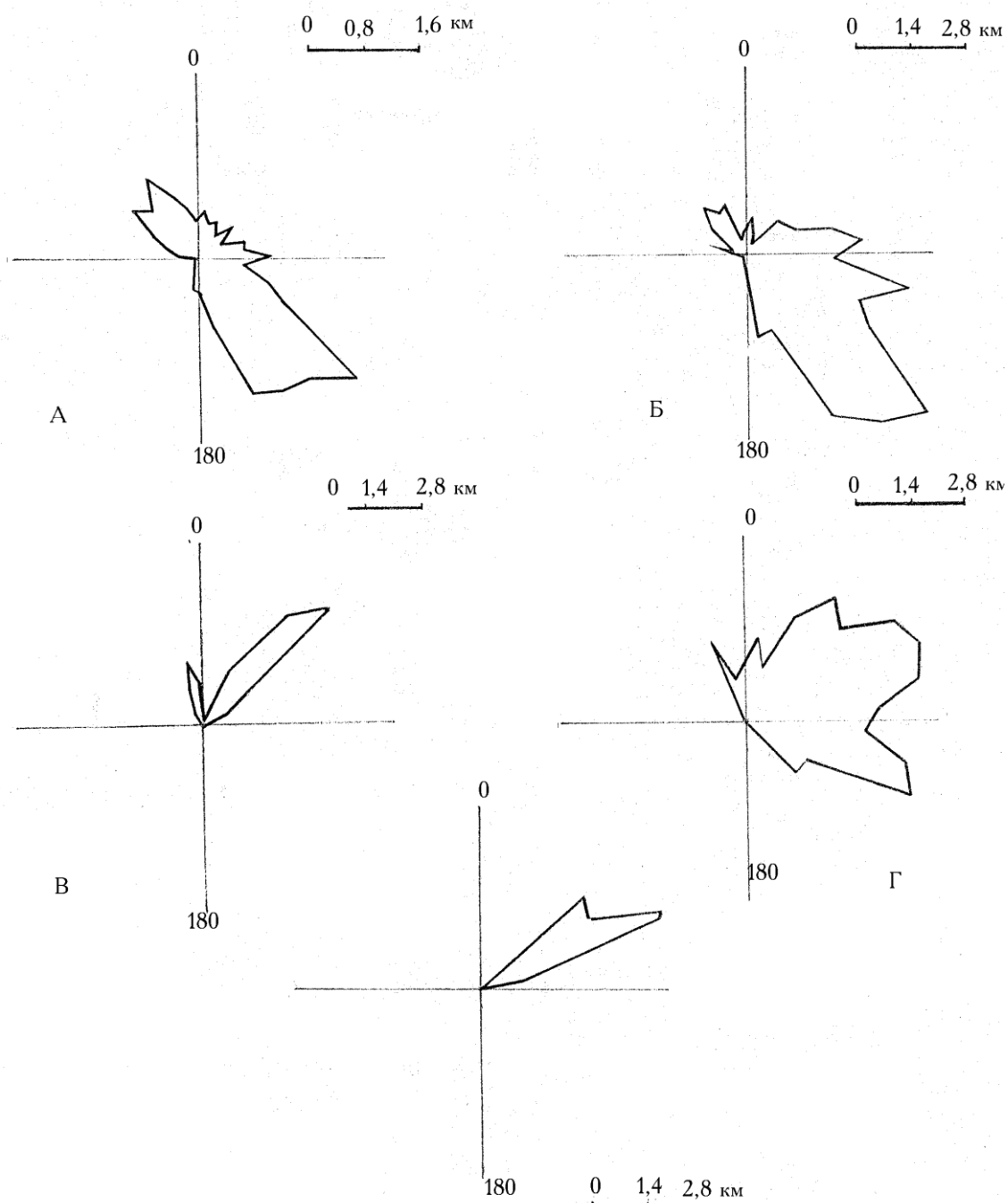

Рис. 2. Посторова орієнтація долин у межах Зовнішньої зони

А - долини першого порядку.

Б - долини другого порядку.

В - долини третього порядку.

Г - долини четвертого порядку.

Д - долини п'ятого і вищих порядків.

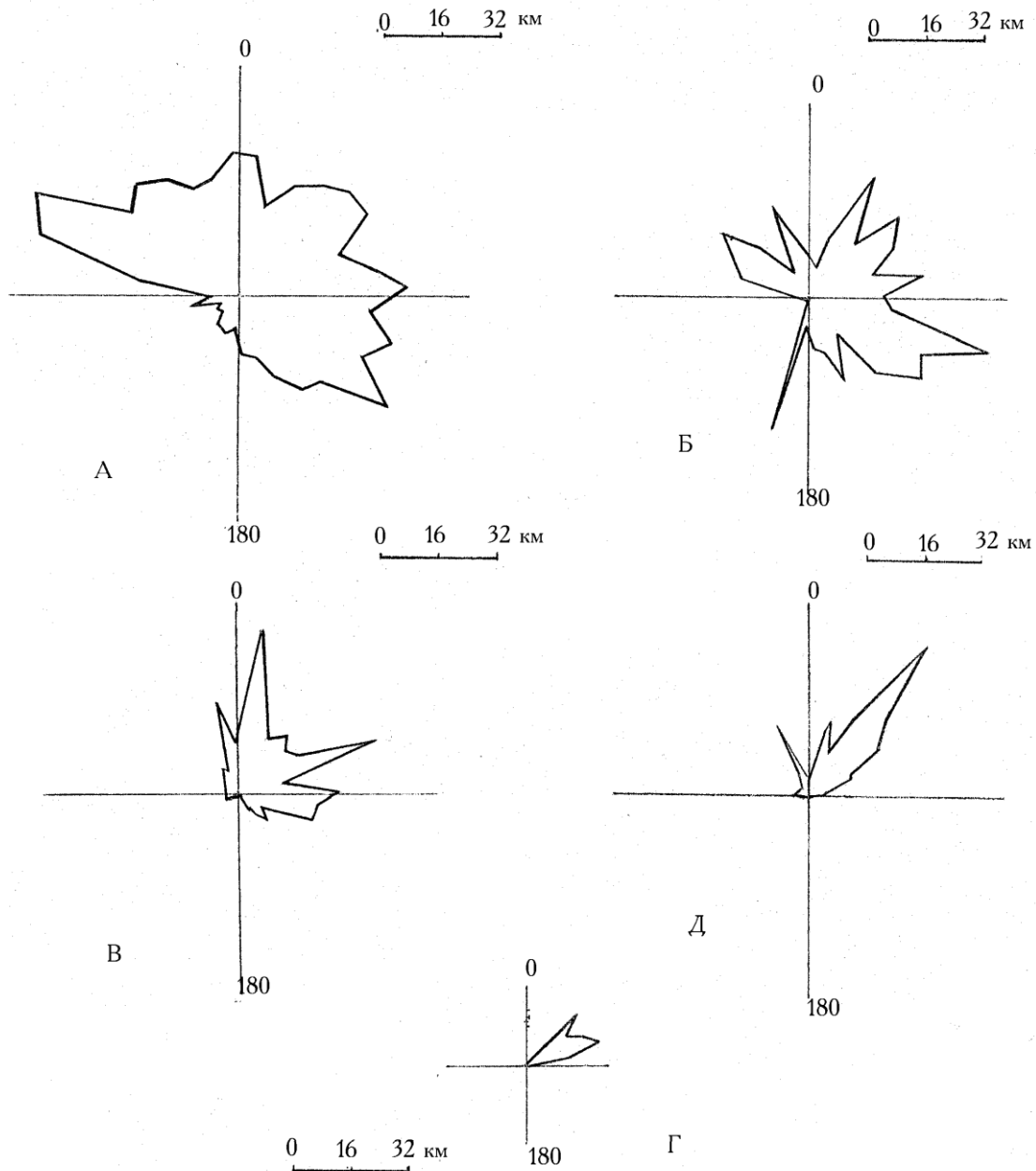

Рис. 1. Просторова орієнтація долин у межах Внутрішньої зони

- А - Долини першого порядку.
- Б - Долини другого порядку.
- В - Долини третього порядку.
- Г - Долини четвертого порядку.
- Д - Долини п'ятого і вищих порядків.

1. Буров В.С., Глушко В.В., Шакин В.А., Шпак П.Ф. К вопросу о северо-восточной границе распространения флиша во Внутренней зоне Предкарпатского прогиба // Геол. журнал.- 1969.- Т.29.- №3.- С.3-11; 2. Геренчук К.И. Тектонические закономерности в орографии и речной сети Русской равнины.- Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1960.- 239с; 3. Геренчук К.И. Речные системы и тектонические структуры // Геол. сб. Львов. геол. о-ва.-1958в.- №5-6.- С.211-218; 4. Геологическая карта Украинских Карпат и прилегающих прогибов масштаба 1:200 000.-Львов:УкрНИГРИ,1977.- бл; 5. Глушко В.В. Основные черты тектоники Предкарпатского прогиба и прилегающей части Русской платформы // Геол. сб. Львов. геол. о-ва.-1958в.- №5-6.- С.7-24; 6. Доленко Г.Н., Бойчевская

Л.Т., Килын И.В. и др. Разломная тектоника Предкарпатского и Закарпатского прогибов и её влияние на распределение залежей нефти и газа.- Киев: Наук. думка, 1976.-124с; 7. Кравчук Я.С. Інженерно-геоморфологічне картографування.- Львів: Світ, 1991.- 144с; 8. Кравчук Я.С. Геоморфологія Передкарпаття.- Львів: Меркатор, 1999.-188с; 9. Объяснительная записка к тектонической карте Украинских Карпат. Масштаб 1: 200 000 /Отв. ред. Круглов С.С..- Киев УкрНИГРИ , 1986.-152с; 10. Философов В.П. Основы морфометрического метода поисков тектонических структур / Под ред. проф. А.В. Вострякova.- Изд-во Саратовского ун-та, 1975.-229с.